

YENİ BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE KAMU DESTEKLEME POLİTİKALARI: TÜRKİYE'DEN BÖLGESEL PANEL VERİ SETİYLE AMPİRİK BİR ANALİZ

Hatice KARAÇAY-ÇAKMAK*

Lütfi ERDEN**

Özet:

Son 10 yılda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bölgelerarası farklılaşma, 1980'li yılların neo-liberal ekonomi politikalarının uzantısı olarak değerlendirilen, serbest piyasa güçlerine dayanan bölgesel gelişme modellerinin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Böylece, devlete yeniden rol yükleyen yeni bölgesel kalkınma modelleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, bu yazıda, bölgeler arası farklılaşmanın yoğun olduğu Türkiye örneği ele alınarak, uygulanabilecek üç önemli kamu destekleme politikasının (kamu yatırımları, krediler ve teşvikler) bölgelerin özel sektör sanayi yatırımları üzerindeki etkinliği incelenmiş ve böylece devletin bölgesel kalkınmada ki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, tanımlanan ampirik yatırım modeli, 12 bölgeden alınan panel veri setiyle ve farklı panel spesifikasyonlarla tahmin edilmiştir. Bulgular kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerinde genel olarak dışlayıcı etki yarattığını, ancak bölgeler itibarıyla farklı sonuçlar arz ettiğini göstermiştir. Başka bir deyişle, kamu yatırımları görece olarak daha gelişmiş bölgelerde dışlayıcı etki yarattığı gözlenirken, az gelişmiş bölgelerde tamamlayıcı etkisinin olduğu gözlenmiştir. Kredi hacminin özel yatırımları olumlu etkilediği, teşviklerin ise istatistiksel olarak hiç bir etkisinin olmadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni bölgesel kalkınma, kamu yatırımları, yatırım teşvikleri, özel yatırımlar

NEW REGIONAL DEVELOPMENT APPROACHES AND PUBLIC POLICIES: AN ANALYSIS OF A PANEL OF REGIONS IN TURKEY

Abstract:

During the last decade, the fact that increasing development gap across regions in most industrial and non-industrial nations has led economists to question the validity of early regional development models that can be regarded

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hatice@hacettepe.edu.tr.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, lerden@hacettepe.edu.tr

as the reflections of neo-liberal economic policies in 1980s. Therefore, attention has recently been given to the new regional development approaches assigning specific roles to the governments. In this regard, this study examines the impact of public policies such as public investment, availability of credits and investment subsidies on regional private sector investment in manufacturing, in an effort to shed light on the role of government in regional development. Employing a panel of 12 regions from Turkey, an empirical model of private investment in manufacturing was estimated using several estimation techniques. The results indicate that public investment substitutes for private investment in general; however, this effect is different with respect to specific regions. In particular, the findings suggest that public investment is inversely related to the private investment in more developed regions and positively related to it in some less developed regions. Further, while credit availability has a positive impact, investment subsidies have no significant impact on investment activities of private manufacturing sector at regional level.

Keywords: New Regional Development, Public Investment, Investment Subsidies, Private Investment.

GİRİŞ

1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca, neo-liberal ekonomik politikaların damgasını vurduğu küreselleşen ekonomik sistemde, gerek gelişmiş, gerek gelişmekte olan ülkelerin bölgeleri arasındaki sosyal ve ekonomik dengesizliklerin arttığı gözlenmiştir. Göreli olarak olumsuz koşullara sahip ve kısıtlı olanakları olan bölgelerde yerel girişimcilğe ve yerel kurumlaşmalara dayalı bir gelişme modelinin söz konusu olamayacağı ortaya çıkmıştır. Bu süreç, piyasa güçlerinin yanı sıra, devletin rolünü de yeniden ortaya çıkaran yeni bölgesel kalkınma yaklaşımının oluşmasını sağlamıştır. Böylece, gerek belirli kapasiteleri ve rekabet güçleri ile uluslararası piyasaya eklenen bölgelerin piyasa paylarını koruyabilmek, gerekse nispeten geri kalmış bölgelerin belli iktisadi gelişme düzeyini yakalayabilmeleri için, bölgesel kaynakların ve bölgesel üretim birimlerinin yanı sıra, kamu desteğinin de gerekli olduğu tartışılmıştır. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken çalışmamızda, bölgeler arası farklılaşmanın ve geri kalmış bölgelerin yoğun olduğu Türkiye'de izlenebilecek kamu destekleme politikalarının etkinliği, uygulamalı bir analiz altında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, çalışmanın ilk bölümünde, 1950-60'ların geleneksel kalkınma literatüründe yer alan eski bölgesel kalkınma yaklaşımı genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, yeni bölgesel kalkınma yaklaşımları tarihsel bir perspektif altında ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, bölgesel kalkınmada devletin rolünü değerlendirebilmek için, Türkiye'nin 12 bölgesinden elde

edilen panel veri setiyle, belli başlı kamu destekleme politikalarının özel imalat yatırımları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

I) ESKİ BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

1950-60'lı yıllar boyunca pek çok kalkınma iktisatçısı, gerek siyasi bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerin iktisadi bağımsızlıklarına ulaşabilmeleri, gerek savaş sonrası ekonomik dengeleri bozulmuş olan sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerini yeniden canlandırabilmeleri amacıyla çeşitli politika önermeleri ortaya atmıştır. Çıkış noktalarını Keynesyen savlardan oluşturan bu kalkınma iktisatçıları, aktif ve planlamacı devletin gerekliliğini; kimi zaman ülkenin genel iktisadi gelişmişliği çerçevesinde vurgularken, kimi zaman da bölgelerin iktisadi gelişmişliği çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Örneğin, Rosenstein-Rodan (1943), aktif ve planlamacı devletin gerekliliğini, savaş sonrası Orta ve Doğu Avrupa bölgesinin gelişmesi için ortaya koyduğu politikalar kapsamında ele almıştır. Kısacası, 1950-60'lı yıllarda, pek çok kalkınma iktisatçısı, gerek ulusal gerek bölgesel ölçekte aktif ve planlamacı devletin rolünü yoğun bir biçimde tartışmışlardır.

Ancak, bölge kavramı açık ve net bir kavram değildir. Bölgenin ifade ettiği mekanın boyutu, içeriği, kavramın kullanılış amacına göre değişiklik göstermektedir. Bölge kavramı, kimi zaman kentin birkaç mahallesini sınıflandırma amacıyla kullanıldığı gibi, kimi zaman bir ülkenin birkaç ilden oluşan yöresinin değerlendirilmesinde; kimi zaman birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçasının tanımlanmasında veya Rosenstein-Rodan'ın çalışmasında olduğu gibi, kimi zaman da bir kıtanın alt birimlerinin ayrıştırılmasında kullanılmaktadır. Son zamanlarda ise bu karışıklıktan kaçınmak ve bölgeleri yapay sınırlarından soyutlamak için bölge yerine mekan (*space*) sözcüğünün yeğ tutulduğu gözlenmektedir (Keleş, 1996: 237).

Diğer taraftan, alternatif kavramların yaratılmasına rağmen, oldukça sık kullanılan bölge kavramının kabul edilebilir bir kavram olması için sosyal ve ekonomik açıdan anlamı olması gerekmektedir. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, geleneksel kalkınma iktisatçılarının kullandıkları bölge kavramı, genel olarak kent kadar küçük veya ülke ya da kıta kadar büyük bir mekan parçasını ifade etmemekte, bu kavram, yoğunlukla bir ülkenin alt mekansal birimlerini yansıtmaktadır. Çünkü 1950-60'lı yıllarda, gerek sanayileşmiş ülkelerde, gerek gelişmekte olan ülkelerde benimsenen Keynesyen refah devlet paradigması altında, asıl olarak *ulus-devletin* iktisadi gelişmişliği hedef alınmış ve uygulanan bölgesel kalkınma politikalarıyla, ulus-devletin genel iktisadi gelişmişliğinin dengeli bir biçimde sürdürülmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla, bu dönemdeki bölgesel kalkınma politikalarında kullanılan bölge kavramında, genel olarak bir ülkenin alt parçaları olarak değerlendirilen bölge kavramına gönderme yapılmıştır.

Belirtildiği gibi, 1950-60'lı yıllarda uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının birincil amacı; ülkenin genel iktisadi kalkınmışlığının dengeli bir biçimde sürdürülmesini sağlamaktır. Çünkü, sanayileşme süreci boyunca, endüstriyel faaliyetlerin belli bir bölgede toplanması başlangıçta sermayenin etkin kullanımına yol açmakta ise de, bu süreç belli bir aşamadan sonra dışsal zararlar nedeniyle tersine işlemektedir (Aymaz, 1991:13). Bazı merkezlerde başlayan gelişme hareketi, içsel ve dışsal ekonomiler sonucu giderek artarken, bu merkezleri daha da geliştirmektedir. Gelişme noktasından yoksun kalan öteki bölgelerde ise bir duraklama ve hatta gerileme oluşmakta ve böylece ülkenin genel olarak kalkınmasını engelleyecek kadar önemli bir kutuplaşma doğmaktadır (Aymaz, 1991:18).

Sonuçta, 1950-60'lı yıllara damgasını vuran "korumacı-müdahaleci" iktisat politikaları altında, ülkenin iktisadi gelişmişliğinin sürdürülmesinde gerekli olan hızlı sermaye birikimini sağlamak¹, sosyo-iktisadi gelişme sürecinin iç bütünlüğünü oluşturabilmek, ülke kaynaklarını optimum biçimde kullanabilmek, ulusal ve bölgesel ölçekte dengeli ve sürdürülebilir sürekli pozitif büyümeyi gerçekleştirebilmek ve geri kalmış bölgelerin gelişme düzeyini yükseltebilmek gibi belli başlı amaçlarla ilgili bölgelere yönelik planlı bir müdahalenin gerekliliği öngörülmüştür. Böyle bir planlama ise, ancak, Keynesyen (refah) ulus-devlet paradigması çerçevesinde, temsili demokrasi içinde meşruluk kazanan siyasi güç tarafından gerçekleştirilebilecektir. Sonuçta, bu dönemde, siyasi erk (merkezi hükümet/devlet), kapitalist sistemin bünyesinde bulunan eşitsiz büyüme eğiliminin azaltılabilmesi ve sürekli pozitif büyümenin gerçekleştirilebilmesi adına, mevcut piyasa sürecine çeşitli müdahaleci politikalar uygulamış ve uygulanan bu müdahaleci politikalarla, o dönemin akademisyen, aydın ve bürokratlarının önemli bir kesiminin desteğini almıştır.

1950'lerden 1970'lere kadar oldukça prestij sahibi olan eski bölgesel kalkınma yaklaşımının temel bazı özellikleri bulunmaktadır. Savaş sonrası dönemde geleneksel kalkınma iktisatçılarının öne sürdükleri politika önermeleri paralelinde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarında, dünyadaki farklı mekansal birimlerin/bölgelerin belirli bir gelişme süreci, çeşitli evrelere bağlanarak açıklanmakta ve mekan bölgesel kalkınmada etkisiz faktör olarak değerlendirilmektedir (Eraydın, 2002). Diğer bir ifadeyle, 1950-60'ların eski bölgesel kalkınma yaklaşımında, ülke ya da bölgenin gelişmişlik sürecinde bölgelerin içsel dinamikleri, potansiyelleri, kapasiteleri, kendilerine özgü koşulları, ekonomik, sosyal, mekansal yapıları göz ardı edilmekte ve tüm bölgeler için standart ve doğrusal bir gelişme patikası öngörülmektedir (Elvan, 2002: 94). Bunun yanı sıra, böyle bir gelişme patikası öngörülürken, aynı zamanda, tüm değişkenlerin ve ilişkilerin tanımlanabildiği ve sistemi oluşturan öğelerinin davranışlarının belirli kurallarla açıklanabildiği, kısaca, örgütlenmede akılcılığın egemen olduğu varsayılan modern mekansal akılcılık ilkelerine dayanılmaktadır (Eraydın, 2002: 4).

Diğer taraftan, yukarıda belirtildiği gibi, eski bölgesel kalkınma yaklaşımında, asıl olarak merkezden yönetilen planlama fikri benimsenmektedir. Çünkü, gerek döneme damgasını vuran ulus-devlet paradigması, gerek bölgelerin özgün koşullarını göz ardı eden bir planlama anlayışı, yöre halkının ve ilgili karar birimlerinin karar sürecine dahil edildiği, katılımcı ve daha demokratik bir yönetim yerine, merkezi hükümet yönetimindeki planlamanın rasyonelize edilmesini sağlamıştır. Böylece, eski bölgesel kalkınma yaklaşımı altında, planın uygulanma ve karar verme süreçlerinde kademeli dağılım ve merkezden yayılma kavramlarının ön plana çıktığı planlama fikri öne sürülmüş ve böylece, merkeziyetçi ve kademeli bir plan çerçevesinde ülke çapındaki kaynakların doğru kullanımının sağlanması amaçlanmıştır (Eraydın, 1992:186).

1950-60'ların bölgesel kalkınma politikalarının bir başka ayırt edici özelliği ise büyük ölçekli işletmelere dayanıyor olmasıdır. Bilindiği gibi, dönemin iktisat politikalarının belirlenmesinde Keynesyen (ulus) refah-devlet paradigması etkili olmuş ve bu çerçevede, ekonominin sürükleyici faktörü olarak piyasa ve devlet'in her ikisinin de ele alındığı "karma ekonomi" yaklaşımı uygulanmıştır (Jessop, 1998:32). Bu paradigma altında, ulusal ve bölgesel ölçekteki kalkınma politikalarında "büyük işletmeler, büyük emek ve büyük devlet" üçlüsüne dayanan kitle üretimi dizayn edilmiştir. Böyle bir üretim yapılanmasında, bir taraftan büyük devletin aktif rolünü uygulamak için merkezi yönetimin önemi vurgulanırken, diğer taraftan büyük işletmelere ağırlık verilmiştir. Dolayısıyla, böyle bir üretim yapılanmasında, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rolü ve etkisi tali bırakılmıştır.

Kısacası, 1950-60'lı yıllarda, ulusal kalkınma politikalarıyla bağlantılı olarak, modern mekansal akılcılık ilkelerini benimseyen, karar verme süreçlerinde merkezileşme, kademelenme ve yetki dağılımı kavramlarını ön plana çıkaran, büyük ölçekli özel/kamu yatırımlarına dayanan bölgesel planlama politikaları uygulanmıştır.

Ancak, 1970'li yılların sonlarına doğru, pek çok nedenden ötürü eski bölgesel kalkınma yaklaşımı prestij kaybetmeye başlamıştır. Birincisi, 1970'li yıllara gelindiğinde, 1950 ve 1960'ların kalkınma politikalarının, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ve bu ülkelerin bölgeleri arasındaki gelir uçurumunu azaltma konusundaki başarısızlığı, geleneksel kalkınma politikalarının en önemli sacayağı olan aktif ve planlamacı devlet anlayışının ve buna paralel olarak bölgesel planlama politikalarının temel dayanağını zayıflatmıştır. Diğer taraftan, bu yıllarda yaşanan ekonomik bunalım, pek çok ülkenin bölgesel planlama politikalarının sürdürülebilirliği için gerekli finansman olanaklarını zayıf düşürmüştür. Bu duruma koşut olarak, devletin ekonominin her alanda küçültülmesini savunan neoklasik iktisat politikalarının yeniden canlanması ve Keynesyen yaklaşımın terk edilmesi, refah devletinin nitelik değiştirmesine ve eski bölgesel kalkınma yaklaşımının teorik arka planının ortadan kalkmasına yol açan bir başka faktör olmuştur.

Ayrıca, kitle üretim ve kitle tüketime dayanan Fordist üretim sistemiyle ve bu üretim sisteminin “büyük işletme, büyük devlet ve büyük emek” üretim örgütlenmesi talebine cevap verebilen Keynesyen ulus-devlet paradigmasıyla paralel bir düzlemde yer alan eski bölgesel kalkınma yaklaşımı, Fordist üretim sisteminin yıkılıp, post-Fordist üretim sistemine geçişle birlikte anlamını kaybetmeye başlamıştır.

Diğer taraftan, küreselleşme süreciyle birlikte, ulus-devlet kavramının erozyona uğraması ve ulus-devlet sisteminin kendini yeniden organize etmeye başlaması, ulus-devlet sisteminin kapalı bir sistem olması varsayımının aşınmasına ve bu nedenle eski bölgesel kalkınma yaklaşımının öneminin azalmasına neden olmuştur (Jessop, 1998, 2002, Stoker, 1998). Küreselleşme ve ulus-devlet paradigmasının aşınması süreci ile birlikte, ulusal kalkınma paradigması yerine küresel entegrasyon paradigmasının egemen olması; yönetim anlayışından yönetişime geçilmesi; bireylerin kamu öznesi olma taleplerinin ortaya çıkması gibi pek çok nedenden dolayı eski bölgesel kalkınma yaklaşımı sorgulanmaya başlamıştır.

II) BÖLGESEL KALKINMADA YENİ YAKLAŞIMLAR: ENDOJEN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE YENİ BÖLGEÇİLİK

1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başlarında, eski bölgesel kalkınma yaklaşımı, yukarıda ele almaya çalıştığımız pek çok nedenden ötürü gündemden düşmeye başlamıştır. Özellikle 1980’li yıllarda egemen olan neoklasik politikalar altında, geleneksel kalkınma iktisadının ve bölgesel kalkınma politikalarının önemli bir sac ayağı olan aktif ve planlamacı devlet politikalarının etkisizliği ortaya konulmuştur (Lal, 1992, Helleiner, 1992). Böylece eski bölgesel kalkınma yaklaşımı miadını doldurmuş bir yaklaşım olarak kalkınma iktisadı ders kitaplarında yerini almıştır.

1970’li yılların sonlarından itibaren, gerek neoklasik paradigmanın yeniden uyum programlarına, gerekse uluslararasılaşan üretimin yeniden örgütlenmesine uyumlu bir yapı gösteren yeni bir bölgesel kalkınma yaklaşımının nüvesi oluşmaya başlamıştır. Devlet güdümünde bir kalkınma modeli yerine, kendiliğinden gelişme ve bölgesel/ yerel girişimlere dayalı kalkınma anlayışının esas alındığı bu yeni yaklaşım, endojen bölgesel kalkınma (*endogenous regional development*) yaklaşımı olarak tanımlanmıştır. Endojen bölgesel kalkınma yaklaşımının asıl amacı, bölgelerin kendi öz kaynaklarına dayanarak bölgesel-refah yaratıcı mekanizmaları ortaya çıkarmak; bölgelerin kendi kalkınma süreçlerine egemen olmalarını ve bu sürecin öznelere durumuna gelmelerini sağlamak olmuştur (Maillat, 1997).

Kalkınma sürecinin içselleşmesi, 1980 ve 1990’lı yıllarda, Marshall tipi sanayi odakları (Sengenberger ve Pyke, 1991; Schmitz ve Musyck, 1994) ya da yenilikçi alanlar (Aydalot, ve Keeble, 1988; Camagni, 1991) gibi yaklaşımlar altında da geliştirilmiş ve genişletilmiştir. Bu çalışmaların hepsinde, kalkınmanın birincil elemanı

olarak yerel/bölgesel kaynakların ve yerel/bölgesel aktörlerin önemli rol oynadığı ve bölgelerin aktif bir şekilde kendi geleceklerini kontrol altına aldıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmalarda, uluslararası piyasaya entegrasyon sürecinde, yerel birimlerin ağırlığının yanı sıra, teknolojik gelişmenin, yaratıcılık ve buluşçuluğun, sürekli öğrenme kapasitesinin vb. altı çizilmiştir. Kısacası, çeşitli tanımlamalar çerçevesinde değerlendirilen ve kalkınmanın içselleşmesine farklı noktalardan odaklanan bu yaklaşımlarda, esas olarak, bölgelerin uluslar arası piyasada belirli bir yer edinebilmeleri koşuluna vurgu yapılmış ve bunun için de rekabet gücünü yüksek kılabacak yenilikçi sürece sahip olmalarının ve bu yenilikçi süreci sürekli kılmalarının gerekliliği ortaya konulmuştur (Coffey ve Polese, 1985). Böyle bir amaç adına hiç bir bölgeye otomatik, standart bir programın dayatılmayacağı öne sürülen bu yaklaşımlarda, bu tip bir amacın gerçekleştirilmesi için üç önemli mekanizmanın çalışması gerektiği ifade edilmiştir (Maillat, 1997:7). Kalkınmanın içselleşmesi sürecinin gerçekleşmesi için gerekli ilk mekanizma olarak, bölgesel birimlerin (fiziki ve beşeri sermaye, know-how, bölgesel sermaye, ajanlar vb) ve bu birimler arasındaki karşılıklı etkileşimin tetiklediği *yenilikçilik mekanizma* değerlendirilmiştir. İkinci olarak, sistemin federatif yeteneğini güçlendirme süreci olarak, kollektif kimlik değerlerini, ortak aklı, işbirliği ve dayanışmayı sağlayan ve bu noktada kalkınmanın içselleşmesi sürecini besleyen *kültürel entegrasyon* mekanizması ele alınmıştır. Son ve belki de en önemli mekanizma olarak, bölgesel kalkınmanın kendi kendini besleyen sürece girebilmesi için gerekli *yeniden üretim mekanizması* kabul edilmiştir.

Diğer taraftan, bazı sosyal bilimciler tarafından neoklasik kalkınma literatürünün yeniden uyum programlarının bir parçası olarak tanımlanan bu yeni bölgesel kalkınma yaklaşımları, özellikle olumsuz koşullara sahip ve kısıtlı olanakları olan gelişmekte olan ülkelerde çok fazla uygulama şansı bulamamıştır. Bu nedenle, özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren, piyasaya ve yerel girişimlere, yerel birimlere dayalı bu yaklaşımların kimi gelişmiş ülkelerin az gelişmiş bölgeleri için dahi gerçekliği sorgulanmıştır (Park ve Markusen, 1995; Asheim ve Isaksen, 1997, Eraydın, 2002). Bu çalışmalarda, teknolojik alt yapının inşasından, eğitim desteğine, teşvik ve kredilerden organize sanayi bölgelerine kadar devletin bölgesel kalkınma sürecindeki pozitif rolü kuramsal açıdan ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece, kalkınmanın içselleştirilmesi sürecine ve bu süreçte piyasaya ağırlık veren yeni bölgesel kalkınma yaklaşımına farklı arayışlar geliştirilmiştir. Bu arayışlardan en önemlisi olarak değerlendirilen "yeni bölgecilik" (*new regionalism*) yaklaşımı altında, bölgelerin uluslararası piyasaya eklenme çabalarında yalnızca piyasaya dayanılmasının yetersizlikleri ortaya çıkarılmış ve bölgesel/ulusal iktisadi gelişmeyi destekleme sürecinde devletin rolü yeniden değerlendirilmiştir (Webb ve Collis, 2000: 860).

Ancak yeni bölgecilik yaklaşımında devlete verilen rol, 1950-60'ların bölgesel kalkınma yaklaşımlarından çok daha farklı niteliktedir. Yeni yaklaşım altında, 1990'lı yıllardan itibaren, küreselleşmenin dayattığı problemlere göğüs gerilebilmesi, piyasa

sisteminin işleyebilmesi ve korunabilmesi için, düzenleyici bir kurum olarak devletin varlığının gerekli olduğu öne sürülmüştür. Bu çerçevede, devlet, Keynesyen refah-devlet anlayışından sıyrılarak, yerel ekonomiyi küresel ekonominin ihtiyaçlarına göre uyarlamakla yükümlü düzenleyici ve belirli bir noktaya kadar destekleyici bir devlete dönüşmüştür. Kısacası, yeni bölgecilik yaklaşımında, devlet, ekonomik amaçlı idari birimler kurarak, bu birimlerde yapısal fonların da yardımıyla, teknoloji ve buluşçuluk kapasitelerinin gelişimini desteklemekle görevlendirilmiştir (Evren ve Çekiç, 2003:189).

Yeni bölgecilik yaklaşımı, devletin yeni rolünün altını çizen AB Bölgesel Kalkınma politikalarında da değerlendirilmiştir. Nitekim Avrupa Birliği'nin "Gündem 2000"¹ belgesinde bölgesel kalkınmaya bu yeni bakış biçiminin izleri gözlenmektedir. 1990'lı yılların başında, Birliğin bölgeler arası sosyo-ekonomik düzeyleri arasında ciddi bir uçurumun söz konusu olması, uçurumun giderilebilmesi adına saf piyasa liberalizminin yetersizliklerini iyice açığa çıkarmış² ve bu noktada daha sistematik politikaların gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle, 1990'lı yılların başından beri üye ülkelerin çoğunun izlemekte olduğu dengeli bütçe politikalarının yarattığı finansal sıkıntılar nedeniyle üye ülkelerin bölgelerine sağladıkları doğrudan destekleri azaltmaları ve bölgeler arası eşitsizliğin yoğun olduğu yeni ülkelerin Birliğe alınması, Birliğin bölgeler arası dengesizlik sürecini yoğunlaştırmış ve üye ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarını tamamlamaları amacıyla Birlik düzeyinde bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasını sağlamıştır. AB'nin bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde, yeni bölgecilik yaklaşımına paralel bir biçimde, gelişme düzeyi düşük, geri kalmış bölgelerde, ekonomik faaliyetleri canlandırmak için özel yatırım ve bölgesel girişimlerin yanı sıra kamu fonlarının kullanılmasının zorunluluğu benimsenmiştir.

Saf piyasa temelli bölgesel kalkınma yaklaşımlarını bir adım ileriye götürerek, devlete düzenlemeci ve kısmen destekleyici rol veren ve AB üye ülkeleri dahil pek çok ülkede uygulama şansı bulan bu yeni bölgecilik yaklaşımı, kimi sosyal bilimciler tarafından, özellikle gelişmekte olan ülkeler için yetersizlikler arz etmekle eleştirilmiştir (Amin, 1999; Enright, 2000). Bu çalışmalarda, sosyo- iktisadi gelişme düzeyi belirli bir eşliğin altında kalmış gelişmekte olan ülkelerde uygulanacak bölgesel kalkınma politikalarında devlete çok daha dolaysız ve aktif görevler düşeceği öne sürülmüştür. Benzer şekilde, son yıllarda, doğal kaynakları yetersiz, fiziki, beşeri ve sosyal sermayesi kısıtlı bölgeleri ağırlıkta olan Türkiye'nin bölgesel kalkınma sürecinde devletin rolünü genel ya da kamu yatırımları temelinde spesifik olarak değerlendiren çalışmalar ortaya konulmuştur (Eraydın, 2002; Evren ve Çekiç, 2003; Deliktaş, Karadağ ve Önder, 2003). Çalışmamızda, bu bağlamda, bölgelerin iktisadi gelişim süreci üzerinde devletin rolünü ampirik olarak değerlendirmek amaçlanmış ve bu amaç çerçevesinde, üç önemli kamu destekleme mekanizmasının özel sektör yatırımları üzerindeki ve dolayısıyla örtük olarak bölgelerin iktisadi gelişim süreci üzerindeki etkileri incelenmiştir.

III) BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDE KAMU DESTEKLEME POLİTİKALARININ ETKİLERİ: UYGULAMALI BİR ANALİZ

A) Ampirik Model

Bu çalışmada, bölgesel ölçekte ele alınan üç kamu destekleme politikasının-kamu yatırımları, teşvik ve krediler, bölgelerin özel sektör imalat yatırımları üzerindeki etkilerini ortaya çıkararak, bölgesel kalkınmada devletin aktif rolünün gerekliliğinin sorgulanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerin kurumsal ve yapısal karakteristiklerini dikkate alan ve aynı zamanda literatürde öne sürülen kuramsal argümanlar ışığında bir yatırım modeli geliştirilmiştir. Esnek hızlandırıcı prensibine göre, sermaye stoku talebi çıktı seviyesinin bir fonksiyonudur.

$$K_{pt} = F(Y_t) \quad (1)$$

Burada K_{pt} özel sektörün optimal sermaye stoğunu ve Y_t çıktı (üretim) seviyesini temsil etmektedir. Neoklasik teorinin aksine, burada sermaye stoku talebinin belirleyeni olarak sermayenin göreceli maliyeti (genellikle reel faiz oranıyla temsil edilir) yer almamaktadır. Bu iki şekilde rasyonelleştirilebilir. Birincisi, üretim fonksiyonu sabit oran formuyla (*fixed proportions*) değerlendirildiğinde, sermayenin göreceli maliyeti kar maksimizasyonu sonucunda elde edilen sermaye stoku talebinde bir argüman olarak yer almamaktadır. İkincisi, ampirik bulgular genellikle reel faiz oranlarının etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır (Chirinko, 1993). Gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapıları dikkate alındığında yatırım finansmanının maliyetinin değil, miktarının yatırım kararları üzerinde önemli rol oynadığı, dolayısıyla kredi olanaklarının ve kısıtının yatırım fonksiyonunda yer alması gerektiği düşünülmüştür (Blejer ve Khan, 1984; Ramirez, 1994; Serven ve Solimano, 1993). Birçok gelişmekte olan ülkede verimli ve sağlıklı işleyen mali piyasaların olmayışı ve bu piyasaların henüz yeterli derinliğe ulaşmayışi özel sektör yatırım kararlarında kredi kısıtının rolünü arttırmaktadır. Özel sektör yatırımcıları genellikle kredi tayinlemesine maruz kaldıklarından ve krediler seçilen belirli sektörlerle -genellikle kamu alanlarına- aktarıldığından kredi kısıtı yatırımlar üzerinde sermayenin maliyetinden daha fazla etkili olabilmektedir. Bu argümanlar ışığında kredi hacmindeki artışın, yatırımlar üzerinde olumlu motivasyon sağlaması beklenir. Dolayısıyla, kredi hacmi, CRD_t , fonksiyon (1)'e eklenerek,

$$K_{pt} = F(Y_t, CRD_t) \quad (2)$$

elde edilir. Burada, gayrisafi özel yatırım, PI_t , tanımından yararlanılarak, özel sektör yatırım davranışları incelenebilir.

$$PI_t = (K_{pt} - K_{pt-1}) + \delta K_{pt-1} \quad (3)$$

δ özel sermaye stoğunun aşınma payını temsil etmektedir. Uzun dönem denge koşulunda $K_{pt} = K_{pt-1}$ olduğundan, denklem (3)

$$PI_t = \delta K_{pt} \quad (3a)$$

olacaktır. Burada denklem (2), denklem (3a)'da yerine konulduğunda uzun dönem denge seviyesinde gayrisafi özel yatırımları, δ (aşınma payı) bir çarpan olmak üzere, çıktı seviyesinin ve kredi hacminin bir fonksiyonu olarak aşağıdaki ifadeyle tanımlamak olasıdır.

$$PI_t = \delta F(Y_t, CRD_t) \quad (4)$$

Bununla birlikte, sermaye stoğuna yeni ilaveler için planlama, karar verme ve uygulama sürecinin ve teknik kısıtların olduğu gerçeği özel yatırımlara dinamik bir yapı kazandırmaktadır. Bu tarz dinamik yapı, bir kısmi uyarılma mekanizması tanımlanarak modelde kontrol edilebilir. Her kısa dönemde özel yatırımların uzun dönem denge seviyesine olan uyarlamaları bu şekilde dikkate alındığında, modelde, bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değeri yer alır (Blejer ve Khan, 1984; Ramirez, 1994; Serven, 1998). Gecikmeli bağımlı değişkenin katsayısı ise uyarılma hızını gösterir.

$$PI_t = \delta F(Y_t, CRD_t, PI_{t-1}) \quad (5)$$

Yine, önemli bir kamu destekleme politikası olan kamu yatırımlarının özel yatırımlarının açıklayıcısı olarak modelde yer alması beklenir. Literatürde, kamu yatırımlarının özel sektör üzerinde ki rolü farklı mekanizmalarıyla ortaya konulmuştur (Buitter, 1977; Barth ve Cordes, 1980; Blejer ve Khan, 1984; Aschauer, 1989a,b ve Ramirez, 1994). Kuramsal yaklaşımlara göre, kamu yatırımlarının tipine ve yapısına bağlı olarak özel sektör yatırımlarını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir, ya da bu etki nötr olabilir. Kamu altyapı yatırımları özel sektör üretim faktörlerinin verimliliğini arttırarak özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı nitelikte rol oynayabileceği gibi, diğer tür kamu yatırımları, özel sektör yatırımları üzerinde dışlayıcı rol oynayabilir. Diğer taraftan, kamu ve özel sektör bir ekonomideki kısıtlı kaynaklar için yarıştığından, sermaye maliyetleri artabilir ve bununla birlikte mali kaynakların hacmi azalabilir. Dolayısıyla özel sektör yatırımlar için finansman sorunuyla karşılaşabilir. Ayrıca, birçok gelişmekte olan ülkede kamu iktisadi teşekkülleri sürekli kamu teşvikleriyle desteklenmekte ve bütçe açıklarına neden olmaktadır. Bu ise, özel sektör yatırımlarının finansmanını güçleştirmektedir. Bu nedenlerle, bu değişkenin katsayısının alacağı işaret beklentisi teorik olarak belirgin değildir ve ampirik değerlendirmelerle netlik kazanacaktır. Şu halde, model kamu yatırımlarını temsil eden GI_t değişkeni ile aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$PI_t = \delta F(Y_t, CRD_t, GI_t, PI_{t-1}) \quad (6)$$

Fonksiyon (6)'in doğrusal bir yaklaşımı alınrsa aşağıdaki gibi bir regresyon denklemi tanımlanabilir.

$$PI_{t,i} = \beta_0 + \beta_1 Y_{t,i} + \beta_2 CRD_{t,i} + \beta_3 GI_{t,i} + \beta_4 PI_{t-1,i} + u_{t,i} \quad (7)$$

$$\beta_1 > 0; \beta_2 > 0; \beta_3 > , < \text{veya} = 0; 0 < \beta_4 < 1$$

$\beta_j = \delta \gamma_j$; $j=0,1,2,3,4,5$ ve $u_{t,i}$ rassal bozucu terimdir. $i = 1, \dots, N$ ve $t = 1, \dots, T$, panel veri setinin zaman ve çapraz kesit boyutlarını temsil etmektedir. Son olarak, diğer bir kamu destekleme politikası olarak yatırım teşvikleri değerlendirilmektedir. Bu amaçla, teşvikleri, $TEŞ_{t,i}$, bölgesel düzeyde özel yatırım hareketliliğinin belirleyeni olarak değerlendiren regresyon aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

$$PI_{t,i} = \beta_0 + \beta_1 Y_{t,i} + \beta_2 CRD_{t,i} + \beta_3 GI_{t,i} + \beta_4 TEŞ_{t,i} + \beta_5 PI_{t-1,i} + u_{t,i} \quad (8)$$

Bilindiği gibi teşviklerin temel amacı özel yatırımlara ivme kazandırmak olduğundan, bu değişkenin katsayısının pozitif olması beklenir.

B) Panel Veri Seti ve Değişkenlerin Tanımları

Bu çalışmada, Türkiye'deki 12 bölgeden alınan 1991-2000 yıllarına ait panel veri seti kullanılmıştır. Örneklemedeki bölgeler Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun olarak düzenlenen Türkiye İstatistiksel Bölge Birimleri- Düzey 1'e göre sınıflandırılmıştır³. Özel sektör yatırımları, PI , özel sabit sermayeye yapılan gayri safi ilaveler olarak değerlendirilmiş ve bu değişken Yıllık İmalat Sanayi Raporları, (DİE)'nin çeşitli sayılarından alınmıştır. Kamu yatırımları, GI , ve üretim (çıktı), Y , seviyesini temsil eden il bazında GSYİH serileri İller ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler (İBÇG, 2002), (DPT)' den elde edilmiştir. Krediler değişkeni, CRD , 1995 yılına kadar Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'nin www.tbb.org.tr/net/donemsel/ adresinden, 1995 yılı ve sonrası ise (İVBÇG, DPT)'den derlenmiştir. Yatırım teşvikleri, $TEŞ$, 1995 yılına kadar İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler (DPT)'den, 1995 ve sonrası ise (İBÇG, DPT)'den alınmıştır. Tüm nominal değerler milyar TL ile ölçülmüş ve DİE'nin www.die.gov.tr/istatistikler.html sayfasından alınan TEFİE serisi ile 1992 sabit fiyatlarına (reel) dönüştürülmüştür.

C) Ampirik Bulgular

Panel veriyle yapılan ekonometrik uygulamalarda çapraz kesit spesifik etkiler parametre tahminlerinin sapmasızlık ve tutarlılık özellikleri üzerinde önemli rol oynar. Bu nedenle, bu etkilerin modelde nasıl kontrol edildiğinin ayrıntılı olarak irdelenmesi gerekir. Özellikle, bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı panel regresyonunun tahmini sapmasızlık ve tutarlılık özellikleri için dikkat edilmesi zorunlu bir durum teşkil etmektedir (Nickell, 1981; Nerlove, 2000). Bu

nedenlerle, regresyon (7) gibi bağımlı değişkenin gecikmeli değerini içeren dinamik bir regresyonun panel veri ile tahmin edilmesinde karşılaşılabilecek sorunlar değerlendirilip, model sırasıyla panel (*pooled*) sıradan en küçük kareler (PSEKK) yöntemi, ve bölge-spesifik sabit etkiler (SE) ve rassal etkiler (RE) modelleriyle tahmin edilerek, ampirik bulguların spesifikasyona göre farklılık arz edip etmediği görülecek ve istatistiksel tanı testleri yapılarak, hangi panel spesifikasyonun tahmin edilen parametrelerin arzulan özellikleri açısından tercih edilir olduğu saptanacaktır. Türkiye'deki 12 bölgeden 1991-2000 yıllarına ait panel veri seti kullanılarak regresyon (7) üç farklı modelle tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Burada ilk olarak ters nedensellikten (*reverse causality*) kaynaklanabilecek eşanlı sapma (*endogeneity bias*), ampirik bir problem olarak ele alınmıştır. Bilindiği gibi, üretim seviyesindeki artışların yatırımlar üzerinde hızlandırıcı etkisi yaratması beklenirken, aynı zamanda yatırımlarda ki artışın daha fazla üretime yol açması beklenir. Dolayısıyla modelde açıklayıcı değişken olarak yer alan üretim seviyesi içsel bir değişken olmakta ve tahmin edilen parametrelerde sapmaya neden olabilmektedir. Bu nedenle, üretim seviyesinin bir gecikmeli değerleri (Y_{t-1}) bütün modellerde Y_t nin yerine ikame edilmiş ve olası eşanlı sapma sorunu kısmen giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo : 1
Özel Sektör Yatırımları Panel Regresyonu

Bağımlı Değişken: Reel Özel Yatırımlar _t	Örneklem: 1991-2000 Çapraz Kesit Bölge Sayısı: 1		
	PSEKK	SE	RE
Sabit Terim	-4688.9 (13899.6)		-7284.2 (11265)
Reel GSYİH _{t-1}	0.0066 (0.0042)	0.0005 (0.0056)	0.0029 (0.0025)
Reel Kamu Yatırımları _t	-0.0463 (0.141)	-0.233 (0.1204)**	0.0832 (0.117)
Reel Krediler _t	-0.006 (0.005)	0.0141 (0.006)**	-0.0076 (0.003)**
Reel Özel Yatırımlar _{t-1}	0.855 (0.0087)*	0.387 (0.057)*	0.9404 (0.032)*
Toplam Gözlem Sayısı	108	108	108
Düzeltilmiş R ²	0.914	0.947	0.905
F (sabit etkiler)	6.235		
Hausman (Wald Oranı)		32.12	

Not: Parantez içerisindeki rakamlar White'in değişen varyansa tutarlı standart hatalarını ve (*), (**), (***) sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo : 1’de ki ilk sütun PSEKK yöntemiyle tahmin sonuçlarını vermektedir. Bu yöntem regresyon parametrelerinin zamana ve çapraz kesite göre sabit kaldığı varsayımı altında tahmin yapar. Oysa, panel veri seti bu tarz dinamik bir modelin rassal bozucu terimi için farklı spesifikasyonlar tanımlanmasına olanak sağlar (Greene, 2000). PSEKK yönteminin varsaydığı gibi, bölgelere has özelliklerin aynı ve sabit kaldığını beklemek yanlış olabilir, çünkü her bölgenin kendine özgü yerleşke, iklim, hammadde hacmi ve alanı gibi nitelikleri yatırım kararlarını farklılaştıran önemli bir rol oynaması kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedenle, model, yatırım davranışlarının bölgesel karakteristiklerini kontrol eden sabit etkiler modeliyle tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo : 1’in 2. sütununda verilmiştir.⁴ Bütün sabit terimler eşit değilse SE modeli PSEKK modeline tercih edilir. Bunu test etmek için geliştirilen F test istatistiği aşağıdaki gibidir.

$$F(n-1, nT-n-k) = [(R_u^2 - R_p^2) / n-1] / [(1 - R_u^2) / nT-n-k]$$

Burada, R_p^2 ve R_u^2 sırasıyla PSEKK ve SE modelleriyle yapılan tahminlerin determinasyon katsayılarıdır. T ve n sırasıyla panel veri setinin zaman ve çapraz kesit gözlem sayısı ve k ise sabit terim hariç modeldeki katsayı sayısıdır. 11 ve 95 serbestlik dereceleriyle F istatistiği 6.235 olarak hesaplanmıştır. %5 anlamlılık düzeyinde F kritik değer 1.9 olduğundan, sabit terimlerin bütün çapraz kesitlerde eşit olduğu hipotezi reddedilir. Başka bir deyişle, bölge spesifik etkiler anlamlıdır ve SE modeli PSEKK’ya göre tutarlı tahminler verir. Son olarak model, bölge-spesifik etkileri hata teriminin varyansını etkileyen bir bileşeni olarak değerlendiren rassal etkiler (RE) modeliyle tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo : 1’in 3. sütununda verilmiştir. Bu anlamda, RE modeli bölge-spesifik etkilerin hata varyanslarının sabit (homoskedastik) olduğu varsayımının ihlali durumunu ele alır. Dolayısıyla etkin tahminçiler elde etmek için her çapraz kesit boyut için heteroskedastik yapının kontrol edilmesi gerekir. Bu amaçla RE modeli küçük varyanslı gözlemlere büyük, büyük varyanslı gözlemlere ise küçük ağırlık atayan genelleştirilmiş en küçük kareler tahminlemesini kullanır. Ancak bu yöntem bağımsız değişkenlerle bölge-spesifik etkiler arasında doğrusal bağıntı varsa sapmalı ve tutarsız tahminler verir. Dolayısıyla böyle bir bağıntının varlığını test etmek aynı zamanda SE ve RE modellerinin hangisinin tercih edilebilir olduğunu tespit etmekle eşdeğer anlam kazanır. Bu amaçla, Hausman ve Taylor (1981) SE ve RE tahminlerini karşılaştırarak bu tarz bir bağıntının varlığını tespit için bir test geliştirmişlerdir. Test için önerilen Wald-rasyosu aşağıdaki gibidir (Greene, 2000).

$$W = \chi^2_k = (a-\alpha)' \Sigma^{-1} (a-\alpha)$$

Burada a SE ve α RE yöntemleriyle tahmin edilen katsayı vektörleridir. Σ tahmin edilen varyans matrislerinin farklarını ve k ise serbestlik derecesini temsil

etmektedir. 4 serbestilik derecesiyle Wald rasyosu 32.12 bulunmuştur. Dolayısıyla, çapraz kesit etkiler ve bağımsız değişkenler arasında ilişki olmadığı yönündeki hipotez reddedilmektedir. Bu durumda RE tahminleri güvenilir değildir ve SE modeli RE' ye tercih edilir.

İstatistiksel tanı testleri bölge spesifik etkilerin sabit etkiler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu üç modelin sonuçları karşılaştırıldığında, hem işaret hem de büyüklük açısından tahmin edilen katsayıların yönteme göre oldukça farklılaştığı görülmekte ve bu da bölge spesifik etkilerin modellenmesinin ayrıntılı olarak irdelenmesinin önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tercih edilen model SE olduğuna göre, ampirik bulgular 2. sütun merkezinde yorumlanacaktır. Burada, bütün değişkenlerin işaretlerinin teorik beklentilerle uyumlu olduğu görülmektedir. GSYİH hariç diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır ve yüksek düzeltilmiş- R^2 katsayısı modelin panel veri setine iyi uyum sağladığını göstermektedir. Bulgular, kamu yatırımlarının özel sektör imalat sanayi yatırımları üzerinde olumsuz, kredi hacminin ise olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer değişkenler sabitken, kamu yatırım harcamalarındaki 1-milyar TL artış ile özel sektör yatırımları bölgesel düzeyde 233 milyon TL azalmaktadır. Başka bir deyişle, kamu yatırım harcamaları özel sektör yatırımlarını dışlamaktadır. Bunun aksine, yatırım finansmanının kolaylaşması ve kredi kısıtının azalması ise özel sektör yatırımlarını destekleyici rol oynadığı görülmektedir. Son olarak, bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin katsayısı özel yatırımların her kısa dönemde uzun dönem denge seviyesine hangi hızla uyarlama gösterdiğini ortaya koyar. Regresyon (7) gibi dinamik modelin SE ile tahmin edilmesi bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin katsayısını aşağıya doğru sapmalı bulunmasına, PSEKK ile tahmin edilmesi ise yukarı doğru sapmalı bulunmasına yol açar (Nickell, 1981; Nerlove, 2000). Şu halde, sapmasız tahminin 0.39 ile 0.86 arasında yer alması gerekir. Oldukça geniş olan bu tahmin aralığı, uyarlanma katsayısı ile ilgili pratik yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Tablo : 2 ise yatırım teşviklerinin özel sektör yatırım kararları üzerindeki etkisini inceleyen regresyon (8)'in tahminlerini vermektedir. Burada yine üç farklı yöntem kullanılmış ve istatistiksel tanı testleri SE modelinin tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Teşvikler değişkeni her ne kadar PSEKK yöntemi tahmininde istatistiksel olarak anlamlı ise de tercih edilen SE modelinde anlamsız olduğu görülmektedir. Diğer bulgular ise işaret ve büyüklük açısından Tablo : 1 ile oldukça yakındır. Bu ampirik çaba, yatırım teşviklerinin bölgesel düzeyde özel yatırımlar üzerinde olumlu veya olumsuz bir rol oynamadığını ortaya koymaktadır.

Son olarak, kamu yatırımlarının bölgelere göre farklı etkilerinin olup olmadığını irdelemek için bu değişkenlerin katsayılarının çapraz kesitlerde sabit olduğu varsayımı

kaldırılmış ve regresyon (7) SE modeliyle tahmin edilmiştir. Sonuçlar Tablo : 3'de sunulmuştur. İlk sütun kamu yatırımlarının bölgelere göre farklılaştığını değerlendiren tahminleri, ikinci sütun ise bu katsayı tahminleriyle ilintili standart hataları vermektedir. Bulgular, kamu yatırımlarının İstanbul, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde özel sektör yatırımlarını olumsuz yönde etkilediğini, buna karşılık Batı Marmara, Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Tablo : 2
Özel Sektör Yatırımları Panel Regresyonu: Teşvikler

Bağımlı Değişken: Reel Özel Yatırımlar _t	Örnekleme: 1991-2000		
	Çapraz Kesit Bölge Sayısı: 12		
	PSEKK	SE	RE
Sabit Terim	-8586 (13959)		10053 (11993)
Reel GSYİH _{t-1}	0.0053 (0.0042)	0.0008 (0.004)	0.002 (0.0027)
Reel Kamu Yatırımları _t	-0.019 (0.141)	-0.223 (0.123) ^(***)	0.089 (0.121)
Reel Krediler _t	-0.0057 (0.0055)	0.0132 (0.006) ^(**)	-0.006 (0.003) ^(***)
Reel Teşvikler _t	0.0143 (0.008) ^(***)	0.0033 (0.0072)	0.0139 (0.008) ^(***)
Reel Özel Yatırımlar _{t-1}	0.839 (0.087) ^(*)	0.385 (0.058) ^(*)	0.914 (0.035) ^(*)
Toplam Gözlem Sayısı	108	108	108
Düzeltilmiş R ²	0.916	0.947	0.908
F (sabit etkiler)	6.21		
Hausman (Wald Rasyo)		28.46	

Not: Parantez içerisindeki rakamlar White'ın heteroskedastik varyansa tutarlı standart hatalarını ve (*), (**), (***) sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Özetle, Türkiye'de bölgesel kalkınmada üç önemli kamu destekleme politikasının rolünü değerlendirebilmek amacıyla tahmin edilen model bulguları, bölgesel düzeydeki kamu yatırımlarının, bu bölgelerin imalat sanayi özel yatırımları üzerinde genel olarak dışlayıcı etki yarattığını göstermiştir. Ancak, kamu yatırımlarının etkisi bölgeler bazında farklılıklar arz etmektedir. Kamu - özel yatırım

dışlayıcılığı, özellikle bazı bölgelerde (örneğin, İstanbul, Ege ve Akdeniz bölgesinde) güçlü bir negatif etki ile ortaya çıkarken, bunun aksine, Orta Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde kamu yatırımları ile özel yatırımlar arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla, elde edilen bu bulgular, bölgesel kalkınmada devletin rolünün, bölgelerin gelişmişlik düzeyi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, diğer bir kamu destekleme politikası olan teşvikler için istatistiksel olarak anlamlı bir bulguya ulaşılmazken, kredilerin, bölgesel ölçekte özel imalat yatırımları olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, kredi kısıtını azaltan ve finansal kurumların gelişimini sağlayan düzenleme ve politikaların bölgesel kalkınmadaki etkinliğini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo : 3
Kamu Yatırımlarının Çapraz Kesitlerdeki Farklı Etkileri

Bağımlı Değişken:		Örneklem: 1991-2000	
Reel Özel Yatırımlar _t		Çapraz Kesit Bölge Sayısı: 12	
SE Modeli	Tahmin Edilen Katsayı	Standart Hata	
Reel GSYİH _{t-1} ^a	0.011	0.008	
Reel Krediler _t	0.0187	0.005 ^(*)	
Reel Özel Yatırımlar _{t-1}	0.238	0.098 ^(**)	
Reel Kamu Yatırımları _t			
İstanbul Bölgesi	-1.331	0.394 ^(*)	
Batı Marmara	0.328	0.142 ^(***)	
Ege	-0.431	0.209 ^(***)	
Doğu Marmara	0.048	0.357	
Batı Anadolu	-0.065	0.256	
Akdeniz	-0.448	0.176 ^(**)	
Orta Anadolu	-0.09	0.212	
Batı Karadeniz	-0.061	0.303	
Doğu Karadeniz	-0.094	0.067	
Kuzey Doğu Anadolu	0.085	0.057	
Orta Doğu Anadolu	0.109	0.042 ^(***)	
Güney Doğu Anadolu	0.161	0.062 ^(**)	
Düzeltilmiş R ²	0.946		

Not: (*), (**), (***) sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

SONUÇLAR

Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, 1980'li yılların neo-liberal ekonomi politikaların uzantısı olarak değerlendirilen serbest rekabete dayalı bölgesel gelişme modellerinin pek çok gelişmiş ve az gelişmiş ülkenin sınırlı fiziki, beşeri ve sosyal sermayeye sahip geri kalmış bölgelerinin gelişimlerinde başarılı olamadığı konusunda bir uzlaşma doğmuştur. Bu dönemde, yeni bölgecilik yaklaşımı altında devletin bölgesel kalkınmadaki düzenlemeci ve destekleyici rolünün gerekliliği, 1950-60'ların dünyasından oldukça farklı nitelikte de olsa, yeniden gündeme gelmiştir. Nitekim, Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma politikalarının belirlenme sürecinde, neo-liberal politikaların özellikle geri kalmış bölgelerin kalkınmalarını sağlamada yeterli olmadığı ve bu çerçevede, üye ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarının tamamlayıcısı olarak Birlik düzeyinde bazı politikaların geliştirilmesi gerektiği öne sürülmüştür.

Son dönemlerde, bölgesel kalkınmada "piyasa-devlet" ikilemine alternatif sunmakla birlikte, esas olarak bölgesel kaynaklara ve bölgesel üretim birimlerine dayanan bu yeni bölgecilik yaklaşımının az gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına cevap veremediği tartışmaları süre giderken, bu süreçte, Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikalarında devletin etkisini irdelemek önem kazanmaktadır. Çalışmamızda, bu bağlamda, bölgesel düzeyde irdelediğimiz üç önemli kamu destekleme politikasının bölgelerin imalat sanayi yatırımları üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmış ve böylece bölgesel kalkınmada devletin rolü Türkiye örneğinde ampirik olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde, bölgesel düzeyde kamu yatırımları ile özel yatırımlar arasında tamamlayıcı bir etki yakalanmamıştır. Ancak, bu etkilere bölge spesifik bakıldığında, görece olarak geri kalmış bazı bölgelerdeki kamu yatırımlarının özel yatırımları pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, diğer bir önemli kamu destekleme politikası olan kredilerin özel imalat yatırımlarını arttırdığı ve bu çerçevede kredi hacmini arttıracak ve özel sektöre kredi kolaylığı sağlayacak tüm finansal politika ve düzenlemelerin bölgesel kalkınmaya katkı yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, bölgeler arası dengesizliklerin giderebilmesi ve bölgesel gelişmelerin gerçekleştirebilmesi sürecinde kamu yatırımlarının ve kredilerin anlamlı bir destekleme politikası olduğu ve bu süreçte devlete aktif görevler düştüğü öne sürülebilir.

SONNOTLAR

¹ Gündem 2000, Avrupa Birliği Konseyi'nin 2000-2006 dönemi AB Politikalarının çerçevesini oluşturmak üzere Mart 1999'da kabul ettiği belgedir. Avrupa Birliği'nin "Gündem 2000" ortak politikaları altındaki temel hedefleri: sosyal, ekonomik ve mekansal bütünleşme ve kültürel

çeşitliliğin korunması; çevrenin korunması, kentlerdeki çevre kalitesinin ve yaşam standardının korunması; bölgelerin seçilmiş yerinden yönetime sahip olması; Avrupa'nın küresel ölçekte yarışabilen iş alanına dönüştürülmesi; uzun dönemde taşımacılık, telekomünikasyon ve enerjide Trans-Avrupa ağı kurularak birliğin çevre bölgelerinin merkez bölgelerine bağlanması; bütünsel bir sosyo-ekonomik ve coğrafi bilgi sisteminin kurulması; alt bölge problem ve potansiyellerine ağırlık verilmesidir.

² 1990'ların başında topluluğun en zengin on bölgesindeki kişi başına düşen milli gelir, en yoksul on bölgedeki kişi başına düşen milli gelirin üç buçuk katıydı. İşsizlik problemi çerçevesinden bu durum daha da çarpıcı bir hal almaktaydı. Topluluğun en yoksul bölgesindeki işsizlik oranı, en zengin bölgesindeki işsizlik oranının yedi katıydı (Scott, 1995: 17).

³ Türkiye'nin Düzey 1'e göre NUTS Bölgeleri;

(1) *İstanbul Bölgesi*: İstanbul. (2) *Batı Marmara Bölgesi*: Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale. (3) *Ege Bölgesi*: İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak. (4) *Doğu Marmara Bölgesi*: Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova. (5) *Batı Anadolu Bölgesi*: Ankara, Konya, Karaman. (6) *Akdeniz Bölgesi*: Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, K.Maraş, Osmaniye. (7) *Orta Anadolu Bölgesi*: Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat. (8) *Batı Karadeniz Bölgesi*: Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya. (9) *Doğu Karadeniz Bölgesi*: Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, (10) *Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi*: Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan. (11) *Orta Doğu Anadolu Bölgesi*: Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari. (12) *Güney Doğu Anadolu Bölgesi*: Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt.

⁴ Her zaman diliminde her bir bölgenin birlikte maruz kaldığı yatırım fonksiyonuna olan şoklar zaman spesifik etkiler (*Time Effects*) eklenerek modelde kontrol edilmiştir. Ancak zaman spesifik etkiler eşanlı ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığından modelden çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

AMIN, Ash. (1999), "An Institutional Perspective on Regional Economic Development", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 23, pp. 365-373.

ASCHAUER, David A. (1989a) "Is Public Expenditure Productive?", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 23, pp. 177-200.

ASCHAUER, David A. (1989b) "Public Investment and Productivity Growth in the Group of Seven", *Economic Perspectives*, Vol. 13, pp. 17-25.

ASHEIM, Bjorn T. and ISAKSEN, Arne. (1997), "Location, Agglomeration and Innovation", *European Planning Studies*, Vol. 5, pp. 299-330.

AYDALOT, Philippe and KEBBLE, David. (1988), *High Technology Industry and Innovative Environments: the European Experience*, Routledge, London.

AYMAZ, B. (1991), "Gelişmiş Ülkelerin Azgelişmiş Bölgelerini Geliştirmeyi Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği", *İTÜ yayınları*, No:7.

BARTH, James R. and CORDES, Joseph. (1980), "Substitutability, Complementarity, and the Impact of Government Spending on Economic Activity", *Journal of Economics and Business*, Vol. 32, pp. 235-242.

BLEJER, Mario and KHAN, Mohsin. (1984), "Government Policy and Private Investment in Developing Countries", *IMF Staff Papers*, Vol. 31, pp. 379-403.

Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları /95

BUITER, Willem H. (1977), "Crowding out and the Effectiveness of Fiscal Policy", *Journal of Public Economics*, Vol. 7, pp. 309-328.

CHIRINKO, Robert S. (1993), "Business Fixed Investment Spending: Modeling, Strategies, Empirical Results and Policy Implications", *Journal of Economic Literature*, Vol. 31, pp. 1875-1911.

COFFEY, William and POLESE, Mario. (1985), "Local Development: Conceptual Bases and Policy Implications" *Regional Studies*, Vol. 19, pp. 85-93.

DELİKTAŞ, Ertuğrul; KARADAĞ, Metin and ÖNDER, Özlem. (2003), "The Spillover Effects of Public Capital on the Turkish Private Manufacturing Industries in the Geographical Regions", *METU Conference in Economics*, September 6-9, 2003, Ankara.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ. (Çeşitli Sayılar), Yıllık İmalat Sanayi Raporları, DİE Yayınları, Ankara.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, www.die.gov.tr/istatistikler.html (Erişim Tarihi: 15.04.2004)

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (2002), İller ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (1997), İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara.

ELVAN, Lütfi. (2002), "Bölgesel Gelişme ve Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları", *Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği* (Der. Serdar SAYAN), Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 93-115.

ENRIGHT, M. (2000), "The Globalization and Localization of Competitive Advantage", *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, (Eds. N. Hood and S. Young), MacMillan Press, London, pp. 303-331.

ERAYDIN, Ayda. (1992), *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikleri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara.

ERAYDIN, Ayda (2002), *Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara.

EVREN, Yiğit ve ÇEKİÇ, Tuba. (2003), "Yeni Bölgecilik: Türkiye'nin Bölgesel Gelişme Stratejilerinde Bir Dönüm Noktası mı?", *Toplum ve Bilim*, Cilt 98, ss. 186- 195.

GREENE, William H. (2000) *Econometric Analysis*, Macmillan Press, New York.

HELLEINER, G. K. (1992), "Conventional Foolishness and Overall Ignorance: Current Approaches to Global Transformation and Development", *The Political Economy of Development and Underdevelopment*, (Eds. C. Wilber and K. Jameson.), McGraw-Hill, New York, pp. 36-55.

JESSOP, Bob (1998), "The Rise of Governance and the Risks of Failure: The Case of Economic Development", *International Social Science Journal*, Vol. 155, pp. 29-45.

JESSOP, Bob. (2002), "Globalisation, Regionalisation, Market and the State", *Curriculo sem Fronteiras*, Vol. 2, pp. 1-16.

KELEŞ, Ruşen. (1996), *Kentleşme Sürecinde Türkiye*, Kograd Yayınları, İzmit.

LAL, David. (1992), "The Misconceptions of Development Economics", *The Political Economy of Development and Underdevelopment* (Eds. C. Wilber and K. Jameson.), McGraw-Hill., New York, pp. 27-36.

MAILLAT, Denis. (1997), "Interactions between Urban System and Localized Productive System: An Approach to Endogenous Regional Development", *European Regional Science Association 37th Congress*, Italy.

NERLOVE, Marc. (2000), "Properties of Alternative Estimators of Dynamic Panel Models: An Empirical Analysis of Cross-country Data for the Study of Economic Growth", *Analysis of Panels and Limited Variable Models*, (Eds. Cheng Hsiao, Kajal Lahiri, L. Lee, and M. Hashem Pesaran), Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.

NICKELL, Stephen. (1981), "Biases in dynamic models with fixed effects", *Econometrica*, Vol. 49, pp. 1417-1426.

PARK, S. and MARKUSEN, A. (1995), "Generalizing New Industrial Districts: A Theoretical Agenda and an Application from a Nonwestern Economy", *Environment and Planning*, Vol. 27, pp. 81-104.

RAMIREZ, Miguel D. (1994), "Public and Private Investment in Mexico, 1950-90: An Empirical Analysis", *Southern Economic Journal*, Vol. 61, pp. 1-17.

ROSENSTEIN-RODAN, Paul N. (1943), "Problems of Industrialisation of Eastern and South Eastern Europe", *Economic Journal*, Vol. 53.

SCHMITZ, Hubert and MUSYCK, Bernard. (1994), "Industrial Districts in Europe: Policy Lessons for Developing Countries", *IDS Discussion Paper*, no:324.

SCOTT, Joanne. (1995), "Development Dilemmas in the European Community Rethinking Regional Development Policy", *Philadelphia*, Vol. 21: pp. 16-41.

SENGENBERGER, W. and PYKE, F. (1991), "Small Firms, Industrial Districts and Local Economic Regeneration", *Labour and Society*, Vol. 13, pp. 1-16.

SERVEN, Luis. (1998), "Macroeconomic Uncertainty and Private Investment in LDCs: An Empirical Investigation", *World Bank Mimeo*, Washington.

SERVEN, Luis and SOLIMANO, Andres. (1993), "Economic Adjustment and Investment Performance in Developing Countries: The Experience of the 1980s, *Striving for Growth after Adjustment*, (Eds. Luis Serven and Andres Solimano), World Bank Regional and Sectoral Studies, Washington.

STOKER, Gerry. (1998), "Governance as Theory: Five Propositions", *International Social Science Journal*, Vol. 155, pp. 17-27.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, www.tbb.org.tr/net/donemsel/ (Erişim Tarihi: 20.04.2004)

WEBB, Darren and COLLIS, Clive. (2000), "Regional Development Agencies and the New Regionalism in England", *Regional Studies*, Vol. 34, pp. 857-864.